

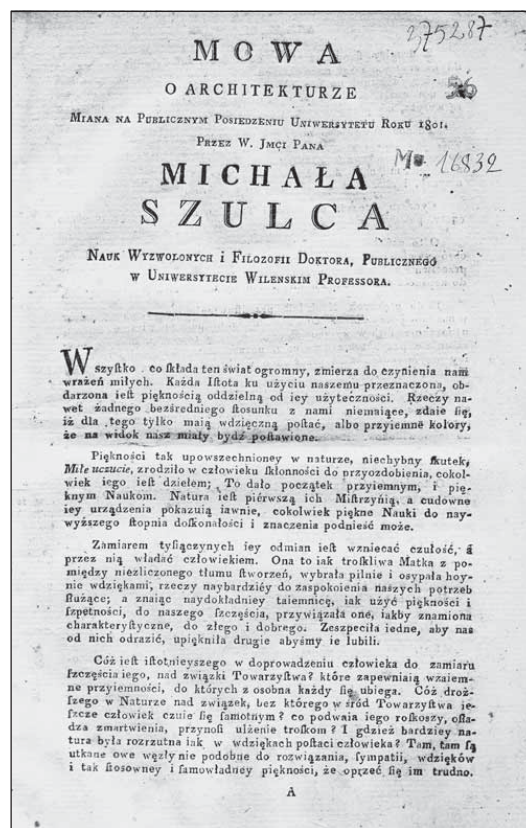
MYKOLO ŠULCO KALBA APIE ARCHITEKTŪRĄ IR MENO ISTORIJA VILNIAUS UNIVERSITETE XIX A. PIRMOJOJE PUSĖJE

Reikšminiai žodžiai: Mykolas Šulcas, architektūros istorija, meno istorija, Vilniaus universitetas.

Kada senajame Vilniaus universitete pradėta gilintis į architektūros istoriją ir ją studijuoti, tiksliai atsakyti dar negalima. Žinoma, kad Vilniaus akademijoje architektūra dėstyta jau XVIII a., o matematikos kursuose – dar anksčiau. Apie Lauryno Gucevičiaus santykį su architektūros istorija taip pat beveik nieko nežinoma – jo paskaitų rankraštis žuvo per Antrąją pasaulinį karą Varšuvos nacionalinio muziejaus fonduose. Istoriografijoje teigiama, kad jo programoje vyravo estetikos ir projektavimo klausimai.

XVIII a. pabaigoje universitete meno istorijos žinomis gerokai papildyti senas tradicijas turintys retorikos ir poetikos dalykai. Profesorius Pilypas Nerijus Golanskis (*Filip Neriusz Golański*) dėstomo kurso programoje žadėjo paminėti visus geriausius senovės menininkus – tapytojus, skulptorius, architektus, mechanikus, išaiškinti kaip kalbos ir dailė padeda suprasti literatūrą, nes mokslai ir menai esą susiję nepertraukiamais ryšiais, sudaro organišką vienovę, vienas kitą papildo ir remia¹. Kiek vėliau Golanskis Vilniuje išleido veikalą *O wymowie i poezii*, kuriame plėtojo klasicizmo principais grįstą estetikos sampratą. Jis gilinosi į meninio skonio subtilybes, peikė puošmenų perteklių iškalboje, lygino jį su pernelyg gausia ornamentine lipdyba architektūroje, kuri būdinga barokui². Tačiau, palietęs bendriausias estetikos problemas, daugiau į meno istorijos klausimus nesigilino. Senajame Vilniaus universitete ankstesnių kaip XIX a. pradžioje sukurtų mokslo darbų apie architektūrą ir apskritai meno istoriją surasti nepavyko.

Ankstviausias mums žinomas išsamus ir kryptingas architektūros istorijos darbas – Mykolo Šulco *Kalba apie architektūrą*, parengta 1801 m. Vilniaus universitete skaitytos viešos paskaitos pagrindu. Pranešimas išleistas atskiru leidiniu. Kiek egzempliorių išspausdinta, nežinoma, tačiau Karolio Estreicherio

M. Šulco leidinio „Kalba apie architektūrą“. Titulinis puslapis

bibliografijoje jis įrašytas kaip atskira knyga, išleista tais pačiais 1801 metais³. Leidimo vieta nenurodyta, tačiau spėjama, jog Vilniuje⁴.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti šį veikalą Vilniaus universiteto architektūros mokslo kontekste kaip pirmąjį kryptingą meno istorijai pašvęstą darbą ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse.

M. Šulco knygelės apimtis – 21 smulkiu šriftu surinktas puslapis. Pagal dabartinius standartus tai sudarytų beveik 2 autorinius lankus. Didžioji veikalo dalis (apie 62% viso teksto) skirta chronologiškam architektūros istorijos aptarimui. Tiktai įžangoje apibūdintas architektūros santykis su kitais menais, o pabaigoje aiškinama, kokie mokslai reikalingi architektams.

M. Šulcas dar nebuvo paveiktas utilitarinės doktrinos ir architektūrą siejo su dailiaisiais menais, kuriuos vadino dailiaisiais mokslais (*pięknym Naukom*). Štai ką jis apie tai rašo: „Leistis į Poezijos, Muzikos, Tapybos smulkmenas ne mano dalykas, palieku tas tris vienodai gražias seses ir skubu pas tą, kuriai pasiaukojau. Vertinsiu Architektūrą, jos ištakas, plėtojimąsi, smukimą, naują atgimimą ir dabartinę būklę, paskui išvardysiu dalykus, mokslus ir vertybes, reikalingas žmonėms, atsidėjusiems Architektūrai“⁵. Taigi M. Šulcas nedvejodamas architektūrą priskyrė menams, laikydamas ją minėtųjų trijų menų dar viena seserimi. Dėl šios priežasties jo *Kalbą apie architektūrą* pagrįstai galima laikyti ne tik pirmuoju Vilniaus universiteto architektūros istorijos, bet ir apskritai meno istorijos darbu.

Architektūros ištakas M. Šulcas pradeda nuo Šventajame Rašte aprašytų statybų. Pirmiausia mini legendinį Babelio bokštą ir jo statytoją Nemrodą (*Nemrod*), kurio sūnus Ninus įkūręs Ninivos miestą ir kitus kūrinius. Daug dėmesio skirta senovės Egiptui. Vaizdžiai aprašytos piramidės, obeliskai, labirintai, ypač Aleksandrijos Faro švyturys. Siekiant teksto patrauklumo, nevengta ir legendų – aprašyta, kaip architektas ant švyturio sienų po tinku įrašęs savo vardą *Sesostres*, kad amžiams išliktų žinomas. Pateikta netgi įrašo citata lotynų kalba. Aišku, M. Šulcas kaip architektas galėjo būti apdairnis ir suabejoti, ar Egipto valstybėje, o vėliau heleinistiniame pasaulyje galėjo atsirasti tekstas lotynų

kalba, ar reikėjo iš marmuro ar balto kalkakmenio pastatyti švyturį tinkuoti ir t.t. Tačiau, nežiūrint šių kompiliacinių teksto įdomybių, M. Šulcas senovės Egipto architektūros neidealizuoja, o rašo, kad „Egiptiečiai statė statinius, kurių tik dydžiai ir tvirtumas teatstojo tikrąjį grožį, atsirandantį iš visumos ir atskirų dalių santykio“⁶.

Kur kas tobulesniu kūriniu M. Šulcas laiko Saliamono šventyklą Jeruzalėje, apie 900 m. pr. Kr. statytą karaliaus Saliamono pakviesto architekto Hiramą iš Tiro. Knygos autorius, ieškodamas graikų orderių ištakų, nekritiškai remiasi ispanų teoretiko Juan Bautista Villalpando iš Šventojo Rašto išskaitytomis aiškinimais, esą toje šventykloje stovėjo 1454 korintinio orderio kolonos. Čia M. Šulcui galima priekaištauti už neapdairumą – J. B. Villalpando teorijas jau XVIII a. buvo sukritikavęs Georgas Wolfgangas Krafftas (*Georg Wolfgang Krafft*)⁷ ir kiti, netikėję miglotais samprotavimais, jog graikai nusižiūrėjo korintinį orderį iš Saliamono šventyklos. Šios šventyklos, deja, neišliko net griuvėsių. Remiantis vėlesniais archeologų ir meno istorikų tyrimais galima tvirtinti, jog korintinę koloną sukūrė senovės graikai, o anksčiausias jų pavyzdys buvęs V a. pr. Kr. Apolono Epikurijaus šventyklos viduje, Basuose.

M. Šulcas, pats būdamas klasicizmo kūrėjas, tolesnę architektūros raidą pateikia iš prograikiškų pozicijų – kaip antikinės graikų kūrybos tąsa. Jis dažnai reiškia susirūpinimą, netgi pasipiktinimą, dėl anksčiau epochų architektų kūrybos nukrypimų nuo klasikos.

M. Šulcas akivaizdžiai idealizuoja antikinę graikų architektūrą: „Graikus galima laikyti teisingos architektūros kūrėjais ir imti iš jų pavyzdį“. Girdamas jų kūrinius rašo, kad „taisikliškai graikų statiniai savo formomis nustelbė gremėzdiškus Egipto pastatus“⁸. Tad neatsitiktinai M. Šulco architektūros istorijos apžvalgoje graikų antika aprašyta išsamiausiai. Remdamasis daugiausia Vitruvijumi, jis pateikia daugiau kaip 30 senovės graikų architektų, skulptorių, išradėjų pavardžių (žr. 1 lentelę). Išsamiau aprašyti graikų architektūros kūriniai – dvi Artemidės (Dianos) šventyklos: viena – Magnesijoje prie Meandros upės, kita – Efese – karaliaus Mauzolo rūmai ir antkapis. Tačiau paradoksalu tai, kad aukštindamas

graikus kaip pavyzdinės (klasikinės) architektūros kūrėjus, M. Šulcas neanalizuoja vertingiausių klasiškos laikotarpio kūrinių, tik vienu žodžiu tepamini Atėnų Partenoną, o apie kitus nė neužsimena. Daugiausia dėmesio skirta vėlyviesiems helenistiniams kūriniams, o vertingiausiais įvardinti tokie nereikšmingi, mažai kam žinomi, šiuolaikinėse architektūros istorijos studijose paprastai netgi neminimi objektai kaip Demostheneso švyturys ar Tezo šventykla. Tai galima paaiškinti dviem priežastimis. Pirma, autorius daugiausia rėmėsi Vitruvijaus ir Plinijaus veikalais, kurie geriausiai žinojo tuo laiku dar stovėjusius helenizmo kūrinius. Kita vertus, XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje, kai M. Šulcas rengė *Kalbą apie architektūrą* dar mažai turėta išsamių archeologų tyrimų, graikiškos klasikos rekonstrukcijų, kurie leistų labiau gilintis į klasiką.

Poskyrį apie graikus M. Šulcas apibendrina tokiais žodžiais: „Nebuvo miesto, kur graikai nestatytų paminklų. Bažnyčios, rūmai, antakapiai, viešieji fontanai liudija, kad tauta visiškai pasiekė dailiųjų mokslų tobulumo“¹⁰.

Antikinę romėnų architektūrą M. Šulcas vertina kritiškiau, pareikšdamas, kad tai tik ne itin sėkmingas sekimas graikais. „Romėnas niekada neprilygo graikui“, – rašo autorius ir gana kategoriškai tvirtina, kad jie (romėnai) nuo pat pradžių visai nežinojo proporcijų taisyklių. Anksčiau paminėjęs teoretikus Vitruvijų ir Plinijų kaip graikų žinovus, iš kūrėjų pamini tik du architektus – Apolodarą Damaskietį (*Apollodoros*), Trajano iniciatyva pastačiusį tiltą per Dunojų ir Demetrijų (*Demeter*), vykdžiusį Adriano užsakymus. Išsamiau analizuojamas Romos Panteonas, Koliziejus, Diokletiano termos ir kiti objektai (žr. 1 lentelę).

Ankstyvoji krikščionių architektūra pristatyta sutelkiant dėmesį į Konstantinopolio Šv. Sofijos šventyklą. M. Šulcas nurodo jos architektus Artemijų iš Trakų ir Izidorių iš Mileto, išsamiai aprašo naudotas statybines medžiagas, konstrukcinę sandarą, tačiau apgailestauja, kad „bergždžias darbas šioje bažnyčioje ieškoti panašumų į graikų architektūros ordery“¹¹. Jis pastebi, kad šventyklos pilioriai neturi nei bazės, nei kapitelio, tai tik grubūs mūriniai ramsčiai. Autorius pabrėžia kupolo didingumą, pateikia

įvairių tiesiog stulbinančių dydžių, atkreipia dėmesį į puošybą, bet rašo, kad šios šventyklos mozaikos prastokos, lyginant su romėniškosiomis. Jis apgailestauja, kad VI-ajame amžiuje apskritai nežinota, kas tai yra tapyba, o iki XIV amžiaus ji visai buvusi pamiršta.

Gotikinę architektūrą M. Šulcas vertina itin neigiamai. Pasipiktinęs barbarais gotais, kurie plėšikaudami naikino gražiausius graikų paminklus, jis mano, jog šią architektūrą ir tinka vadinti gotikine, kitaip sakant, barabariška. Ieškodamas gotikos ištakų plačiame Europos regione, knygos autorius pabrėžia, kad nebuvo tautos, kuri gotais save vadintų. Tačiau labiausiai išskiria vokiečius. Jis netgi nemėgina kildinti gotikos iš Prancūzijos, o tiktai pamini ją šalia Italijos, Vokietijos, Ispanijos, Lenkijos – tų kraštų, kuriuose būta įvairiausių viduramžių statybų. Savo krašte žymiausiais statiniais M. Šulcas laiko gotikines kryžiuočių bažnyčias, sukurtas prieš keturis ar penkis šimtus metų. Autorius teigia, jog per ilgą laiką vokiečių architektai taip išplatino gotiką Europoje, jog italų rašytojai šį stilių ėmė vadinti vokiškuoju. Tačiau apibendrinamas pabrėžia, jog gotika vis tiktai „architektūra be jokių taisyklių“¹².

Renesanso architektūrą M. Šulcas vadina „Graikų architektūros atgimimo epocha“ (renesanso terminas, kaip ir baroko ar klasicizmo, XIX a. pradžioje dar nenaudotas). Jo pradžią autorius sieja su Šv. Petro bazilikos Romoje sukūrimu. Šios bažnyčios statybos istoriją atskleidžia pristatydamas žymiausius jos kūrėjus ir kitus architektus. M. Šulcas įvardija keliolika renesanso architektų ir galiausiai Rolandą Fréartą de Chambray (*Roland Fréart de Chambray*; 1606–1676), kuris esą išaiškino jų klaidas, nors ir pats tų klaidų neišvengė.

Aiškindamas Šv. Petro bazilikos architektūros raidą, M. Šulcas pasiekia baroko epochą, tačiau jos neišskiria, o tiesiog sulieja su ankstesniųjų (renesanso) menininkų kūryba. Tad bazilikos aptarimo pabaigoje atsiranda tokios baroko architektų pavadės kaip *Jacobo Barozzi Vignola*, *Giacomo della Porta*, *Carlo Maderno*, *Gian Lorenzo Bernini*. M. Šulcas, nors ir būdamas nuoseklus klasicistas, italų baroko kūrėjų anaipatol nekritikuoja, pabrėžia, kad baziliką kūrė tobuliausi menininkai, kokie tik Italijoje yra buvę¹³.

1 lentelė. *Architektūros istorijos objektai M. Šulco Kalboje apie architektūrą*⁹

Epocha arba regionas	Architektai, menininkai, užsakovai ir kt.	Architektūros kūriniai	M. Šulco vertinimai ir kritika. Pastabos
Architektūros ištakos	Legendinis Babelio bokšto statytojas Nemrodas, jo sūnus Ninus, miestų kūrėjas Asuras	Babelio bokštas, Ninivos, Babilono miestai	
Senovės Egiptas	Legendinis valdovas Sezostrys, valdovas Ptolemaios (Ptolomėjus), legendinis Faro švyturio architektas Sesostres	Piramidės, obeliskai, Labirintas, Aleksandrijos Faro švyturys	Egiptiečiai statė statinius, kurių tik dydžiai ir tvirtumas teatstojo tikrąjį grožį, atsirandantį iš visumos ir atskirų dalių santykio.
Šventoji žemė	Karaliaus Saliomono architektas Hiram'as iš Tiro, minimas Senajame Testamente	Saliomono šventykla Jeruzalėje	Cituojamas Villalpando, Vitruvius.
Graikų antika	Architektai: Hermogenes, Ktezyfont, Metagenes, Demetrius, Peonius, Titus, Satyrus (gal Satyros – V. L.), Plietis, Agatark'as Atėnietis, Demokryt, Theofrast, Anaxagoras, Ktezyfon, Archimedes, Korebus, Iktinus, Kalikrates, Eteyzys, Xenokles, Ktezybius, Arystarchus Samius, Phylolaus, Architus, Apollonius Pergaeus, Eratosthenes, Cyrenus, Skorpionus, Imnezydes; (architektai). Halikarnaso mauzoliejiaus skulptoriai raižytojai: Leochars, Bryax, Skop, Praxyl; degtų plytų išradėjai: Lurius, Hiperlius.	Bakcho šventykla Jonijoje (?), Dianos (Artemidės – V. L.) šventyklos Magnesijoje ir Efese, karaliaus Mauzolo rūmai, Mauzolo antkapis Halikarnase (mauzoliejus – V. L.), Atėnų Partenonas, Minervos šventykla (?), Demosthenes'o švyturys, Tezo (?) šventykla.	Graikus galima laikyti teisingos architektūros kūrėjais ir imti iš jų pavyzdį. Tauta visiškai pasiekė dailių mokslų tobulumą. Cituojamas Plinius, Vitruvius.
Romėnų antika	Imperatoriai: Tarquinius, Agryppa, Severus, Mark Aurelius, August, Neron, Vespasian, Tytus, Traian, Hadrian (Adrianas), Antonius Marcus, Constantinus; architektai: Apollodoros (Apolodoras Damaskietis), Demeter (Demetrius)	Romos Panteonas, Fortunos šventykla (?) Preneste (gal Fortuna Virilis), Nikopolio (?) miestas, Kelias iš Romos į Rimini, 14 akvedukų, obeliskai, Nerono rūmai, Koliziejus, tiltai per Tago (Ispanija), Dunojaus upes, Trajano kolona, Augusto forumas, Marko Aurelijaus kolona, Nimo (Nimes) akvedukas, Diocletiano terminas.	Romėnas niekada nepriėjo graikui. Romėnai nuo pat pradžių nežinojo jokių proporcijų taisyklių.
Ankstyvoji krikščionių architektūra	Imperatoriai: Constantinus, Justinianus; architektai: Anthemios (Antemijas) iš Tralio, Isidoros (Izidorius iš Mileto)	Šv. Sofijos šventykla Bizantijoje (Konstantinopolyje)	Bergždžias darbas ieškoti panašumų į graikų architektūros orderius [Bizantijos architektūroje – V. L.]
Gotika		Gotikinės bažnyčios Strasbure, Vienoje. Minima Venecija, Ravena, Florencija, Praha. Kryžiuočių bažnyčios.	Architektūra be jokių taisyklių.
Renesansas (vad. Graikiškos architektūros atgimimu)	Architektai: Donato Bramante, Bernardo Rossellino, Leone Battista Alberti, Michelangelo Buonarroti, Giuliano Sangallo, Rafael Santi i Urbino, Andrea Palladio, Pirro Ligorio, Giacomo Barozzi da Vignola, Giacomo della Porta, Carlo Maderna, Roland Fréart de Chambray, Filippo Brunelleschi, Vincenzo Scamozzi, Sebastiano Serlio, Viola (?), Pietro Cataneo, Jean Bullant, Klaudyus (?), Karol Errard (?), Daniele Barbaro	Šv. Petro bazilika Romoje	Architektūra be jokių taisyklių tęsėsi iki Šv. Petro bazilikos sukūrimo Romoje.

Epocha arba regionas	Architektai, menininkai, užsakovai ir kt.	Architektūros kūriniai	M. Šulco vertinimai ir kritika. Pastabos
Barokas (nejvardintas)	Architektai: Gianlorenzo Bernini, Christopher Wren	Šv. Petro bazilika Romoje Londono Šv. Pauliaus katedra	Ne tik Italijoje sukurta puikių statinių. Christopher Wren Šv. Pauliaus katedroje padaręs akivaizdžių klaidų.
Klasicizmas (nejvardintas)	Architektai: Charles-Etienne Briseux, Georg Wolfgang Krafft, Laurynas Gucevičius		Nuo to laiko geras skonis (stilius – V.L.) pamažu išplito po visą Europą.

Tai gerokai stebina – paprastai klasicizmo teoretikai baroko architektams kritikos negailėdavo. Kritikos neišvengė tik anglų architektas Christopheras Wrenas (*Christopher Wren*; 1632–1723). Anot M. Šulco, jis statydamas Šv. Pauliaus katedrą Londone, padaręs akivaizdžių klaidų: nepakankamai iškėlė skliautus, mažaisiais piliastrais pridengė didžiuosius. (Tikriausiai čia turėtos galvoje virš šoninių navų iškeltos „netikrosios“ sienos, dengusios kupolo atramas. Be to, kūgiškos formos bazilikos kupolas esąs pernelyg didelis, neatitinkąs viso pastato. M. Šulco toleranciją barokui iš dalies patvirtina įmantri *Kalbos apie architektūrą* užsklanda, sukurta jei ne paties autoriaus, tai tikriausiai pagal jo pageidavimus.

Toliau M. Šulcas rašo, jog „nuo to laiko (XVIII a. – V. L.) geras skonis pamažu išplito po visą Europą“¹⁴. Gerą skonį turėtume suprasti kaip klasicizmo stilių, kuriam atstovauja pats knygos autorius. Tačiau tuolaikinės architektūros autorius plačiau neapartinėja, jis tik pabrėžia, kad joje neišvengta trūkumų, kurių galėtų būti mažiau, jeigu architektai geriau suvoktų mokslo poreikį.

M. Šulcas neapsiribojo visuotinės architektūros istorijos apžvalga. Jis vienas pirmųjų Vilniaus universitete viešai įvertino žymųjų Lietuvos klasicizmo architektą L. Gucevičių, išvelgė jo kūrybinių sėkmių ištakas, susiedamas su Charles'u-Etienne Briseux (*Charles-Etienne Briseux*), G. W. Krafftu ir pripažindamas, kad Gucevičiui geriau už juos sekėsi harmoningų proporcijų paieškos. L. Gucevičiaus kūrybos vertinimais ir baigiama architektūros istorijos apžvalga. Toliau knygos autorius gilinaisi į teorijos ir praktikos dalykus.

Paskelbęs *Kalbą apie architektūrą*, M. Šulcas vertintinas kaip pirmasis architektūros istorijos ir teorijos

tyrinėtojas. Jo erudicija, pastabumas, taiklus žodis padėjo formuoti estetines klasicizmo pažiūras Lietuvoje ir už jos ribų. Nors M. Šulco leidinio tiražas tiksliai nežinomas, tačiau vien tai, kad jis pateko į K. Estreicherio bibliografiją, leidžia daryti prielaidą, jog *Kalba apie architektūrą* žinota Lenkijoje ir buvo prieinama besidomintiems meno istorija. M. Šulco idėjas skleidė ir jo pasekėjai, buvę studentai. Mykolas Pelka-Polinskis, 1810–1813 m. dėstydamas civilinę architektūrą Minsko gimnazijoje, panaudojo žinias, gautas iš M. Šulco paskaitų¹⁵. Nėra abejonės, kad m. Polinskiui buvo puikiai žinoma ir *Kalba apie architektūrą*, kurią jis įrašė į savo paties sudarytas bibliografijos suvestines¹⁶, tad tikriausiai ją naudojo ir edukacinei veiklai Gudijoje.

M. Šulcui, kaip architektui praktikui ir statytojui, sekėsi kur kas blogiau. Net kelis kartus griuvo jo rekonstruojami pastatai. 1809 m., kai sugriuvo pagal jo projektą rekonstruoti Vilniaus universiteto buv. Kadetų korpuso skliautai, mirtinai sužaloję ten dirbusius žmones, jam atimtos projektavimo teisės¹⁷. Tik 1812 m. statybos praktiko teisės jam grąžintos ir pavesta skubiai suprojektuoti didelę medinę pavėsinę Vilniuje, Vingio (*Zakrėt*) parke iškilmingam pobūviui, kuriame turėjo dalyvauti Rusijos imperatorius Aleksandras Pirmasis. Iškilmių išvakarėse pavėsinė sugriuvo. Dėl šios nesėkmės, palikęs statybos vietą, M. Šulcas nusiskandino Neryje 1812 m. birželio 20 d. Tuoj po to įvykio Lietuvą sudrebino Napoleono kariuomenės žygis į rytus.

Po M. Šulco mirties Architektūros katedra beveik 10 metų neturėjo profesoriaus. Nutrūko ir moksliniai tyrinėjimai. Lyg tyčia tais pačiais metais, kai mirė M. Šulcas, Krokuvoje išleistas Sebastiano Sierakowskio veikalas¹⁸, pretenduojantis į solidžius

akademinius architektūros pagrindus. Ambicinga Vilniaus universiteto vadovybė jautriai reagavo į veikalą, kurį, esant palankioms aplinkybėms, galbūt, pirmiau galėjo išleisti jos vadovaujama Alma Mater. Universiteto rektorius Jonas Sniadeckis paskelbė išsamią ir gana kritišką recenziją, nurodydamas leidinio teorines spragas, neišverstus terminus¹⁹. Tęsiant kritišką požiūrį į šį fundamentalios apimties veikalą galima pridurti, jog jame neatskleista architektūros raida nei Europoje, nei Lietuvoje.

Vilniaus universiteto vadovybė ieškojo naujo, geriau išmanančio statybos techniką architekto negu M. Šulcas. Todėl buvo išugdytas Karolis Podčasinskis. Dirbdamas architektūros profesoriumi ir vėliau, uždarius universitetą, K. Podčasinskis paskelbė daugiau kaip 10 teorinių mokslo darbų²⁰. Pradedant 1821 m. jie skelbti periodikoje arba išėjo atskirais leidiniais. K. Podčasinskio mokslo darbams būdingas utilitarinės doktrinos, kurią autorius perėmė iš Paryžiaus Politechnikos profesoriaus Jean Louis Nicolas Durand'o, poveikis.

Architektūros istorijos istoriografijai reikšmingiausi du jo mokslo darbai. Vienas buvo skirtas architekto L. Gucevičiaus gyvenimo ir kūrybos analizei²¹. Jis ir šandien aktualus kaip išsamiausias šaltinis žymiausio Lietuvos klasicizmo kūrėjo studijoms. Kitas su architektūros istorija susijęs mokslo darbas, praėjus beveik keturiems dešimtmečiams po M. Šulco knygos pasirodymo, paskelbtas 1838 m. Vilniuje išleistame Glucksberg'ų enciklopedijos antrajame tome. Tuometinė enciklopedija nebuvo vien tik apibendrintų kompiliacinių žinių rinkinys, – joje užteko vietos teoriniams pamąstymams ir aktualioms problemoms. Toks buvo ir nedidelis (maždaug 0,4 dabartinio autorinio lanko apimties) K. Podčasinskio straipsnis apie architektūrą²². Beveik pusę teksto užima visuotinės architektūros apžvalga – antrasis po M. Šulco spausdintas šios srities darbas Lietuvoje. K. Podčasinskio architektūros istorija žymiai trumpesnė, joje mažai pastatų aprašymų, datų, pavardžių. Tačiau joje pateikti įvairių epochų vertinimai padeda geriau suvokti, kaip pasikeitė požiūris į praeities epochų architektūros stilius.

Kaip ir kiti klasicistai, K. Podčasinskis giria graikų architektūrą, kuri, jo manymu, išsivadavo iš siaurų

vietinių interesų ir, prisiėmusi daugiau patirties bei tobulėjimo taisyklių, leido sukurti ne tik didelius, bet ir paprastus, tvirtus bei puošnius statinius. Autorius atkreipė dėmesį į graikų statybines medžiagas, ypač medines sijas, kurios guldytos ant akmens sienų ir stulpų. K. Podčasinskis graikų orderio antablementą kildino iš medinių konstrukcijų. Romėnų architektūrą, kaip ir M. Šulcas, vertina kur kas kritiškiau, ne kartą pabrėždamas, kas perimta iš graikų ir kas prarasta.

Gotikos K. Podčasinskis nesupeikė taip aršiai kaip jo pirmtakas, esą tai tik barbarų menas be jokių taisyklių. Jis pripažino gotikinių pastatų lengvumą, konstrukcijų pastovumą, darnias proporcijas, tačiau viso to nelaikė racionalia kūryba: „Ir nors kilo statiniai, iki šiol stebinantys savo apgaulingu lengvumu, tikru tvirtumu ir pastovumu, viršijančiu bet kokį sveiką protą, vientisumu ir daugelio detalių santykiu su visuma, vis dėlto bergždzias tas paprastumas, taupumas ir puošybos išmonės, kuriomis be jokio tikslo, kaip medžiai kerpėmis, jie yra apiberti“²³.

Kur kas palankiau apibūdinta renesanso (šio termino jis irgi nevartoja) architektūra. K. Podčasinskis rašo, kad Pilypas Bruneleskis (*Filippo Brunelleschi*), gimęs 1377 m., XIV a. antrojoje pusėje buvo pradininkas tų, kurie, ištyrinėję senosios Romos griuvėsius, ėmė remtis tikromis antikinės architektūros taisyklėmis. Tačiau kartais jų tyrinėjimai buvę paviršutiniški ir netikri.

Baroko architektūrai K. Podčasinskis kur kas negailingestingis, negu M. Šulcas. Jis rašo, kad nusivylę Vitruvijaus orderio taisyklėmis, *Michelangelo Buonarroti*, *Gianlorenzo Bernini*, ypač *Francesco Borromini*, architektūrą pertvarkė į iškreiptą poeziją. Šių garsių neeilinių žmonių mokiniai visą Europą pripildė keistenybių ir pamišimo kūrinių. Tačiau, rašo jis, tokios karštligės šėlsmas neilgai truko: pradėta geriau pažinti Romos, Graikijos, Egipto statinius ir grįžta prie graikiško paprastumo. Čia autorius turi galvoje savąją epochą – klasicizmą, kurį irgi suvokia kaip graikišką atgimimą. Savo amžininkus architektus K. Podčasinskis kritikuoja už tai, kad jie orderį suvokia tik kaip puošmeną, bet neįvertina tų pastato dalių, kurios atlieka pagrindines funkcijas.

Vilniaus universiteto profesorių M. Šulco ir

K. Podčasinskio parašytos apžvalgos buvo pirmieji spausdinti ir viešai paskelbti architektūros istorijos darbai Lietuvoje. Abiejuose architektūros raida, nors ir pradėta nuo seniausių laikų, suvokta ir pateikta kaip graikų antikos tąsa. Graikiškumo kriterijumi vertintos visos vėlesnės epochos ir stiliai. Romėnų antikinė, renesanso, klasicizmo architektūra apibūdinta daugiau ar mažiau teigiamai, priklausomai nuo to, kiek ji nukrypsta nuo graikiškojo idealo. Gotikos ir baroko kūriniai, netęsiantys arba blogai tęsiantys graikų tradicijas, vertinti negatyviai.

Abiejų autorių pozicijos iš esmės panašios – klasicistinės, tačiau skiriasi „negatyviųjų“ architektūros stilių kritika. M. Šulcas labai kategoriškai ir neigiamai vertino gotiką, laikė ją barbarų stiliumi, o baroko kūrinių beveik nekritikavo. Baroko vertinimui, matyt, dar buvo per mažai praėję laiko nuo jo baigties Lietuvoje. K. Podčasinskis, atvirksčiai, nors gotikos meninių formų ir nelaikė racionaliomis, pripažino pastatų lengvumą, konstrukcijų pastovumą, darnias proporcijas. Tokią toleranciją lėmė jau įsigalėjęs romantizmas, atvėręs kelius į viduramžių architektūros retrospektyvas. Baroko architektūrą K. Podčasinskis kritikavo negailestingai, vadino keistenybių bei pamišimo kūriniiais. Tai atskleidžia jo principingą klasicistinę poziciją.

Dar vienas skirtumas susijęs su Vilniaus universitete įsigalėjusia utilitarine doktrina, kuri skatino labiau gilintis ne tiek į meninę, kiek į techninę konstruktyviąją architektūros pusę. Tai atsispindi K. Podčasinskio tekste, ypač analizuojant antablemento genezę graikų pastatuose.

Kaip jau minėta, po M. Šulco mirties beveik dešimt metų Vilniaus universitete neskelbta architektūros mokslo darbų. Būtent tuo laikotarpiu pasirodė dailiesiems menams skirtos publikacijos, kurių autorius buvo Josephas Saundersas (*Joseph*, lenkų literatūroje *Józef, Saunders*). 1815 m. periodiniame leidinyje *Dziennik Wileński* jis paskelbė straipsnį apie Simono Čechavičiaus (*Szymon Czechowicz*) gyvenimą ir darbus²⁴. Tai buvo vienas pirmųjų mokslinių straipsnių iš dailės istorijos visoje buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritorijoje. Meno istorijai ši publikacija nepalyginamai svarbesnė už metais vėliau paskelbtą J. Saunderso straipsnį apie

vaizduojamųjų menų įtaką ir panaudą²⁵, parengtą 1810 m. rugsėjo 15 d. skaitytos viešos paskaitos Vilniaus universitete pagrindu. Pastarąjį gana didelės apimties J. Saunderso kūrinių veikiau reikėtų laikyti svarbiu ne meno istorijai, o meno filosofijai. Straipsnio autoriaus tikslas, kaip jis pats nurodė, – sugriauti Jean'o Jacques'o Rousseau teiginį, jog „mokslai ir menai, išvedę žmogų iš jam tinkamos aplinkos, buvo visų jo nelaimių priežastim“²⁶. J. Saunderso menotyros darbai sėkmingai užpildė tą properšą Vilniaus universiteto architektūros profesorų mokslinėje veikloje, kuri susidarė dėl 1812 m. karo įvykių ir kitų priežasčių. Tai užtikrino meno istorijos mokslo nenutrūkstamumą. Jeigu, nekreipdami dėmesio į utilitarinę doktriną, pripažintume, kad architektūra tai ne tik mokslas, bet ir menas, galėtume daryti išvadą, kad meno istorijos pradininkas Vilniaus universitete buvo M. Šulcas, savo originalias menotyros mintis paskelbęs dešimtmečiu anksčiau už J. Saundersą.

Nuorodos

- ¹ *Prospectus lectionum publicarum in Alma Universitate scientiarum Vilnensi...*, ex Anno 1797 in annum 1798, Vilnae.
- ² Golański, Filip Neriusz. *O wymowie w poezyi*. Wilno, 1808, s. 5–6.
- ³ Estreicher, Karol. *Bibliografia Polska XIX stolecia*. T. IV (R-U). Kraków: Wydanie Akademii Umiejętności, 1878, s. 459.
- ⁴ Estreicher, Karol. *Bibliografia Polska XIX stolecia*. T. X. *Spis chronologiczny*. Kraków, 1885, s. 5.
- ⁵ Szulc, Michał. *Mowa o architekturze miana na publicznym posiedzeniu Uniwersytetu ...* Wilno (?), 1801, s. A₁.
- ⁶ Ten pat, s. B.
- ⁷ Krafft, Georg Wolfgang. *Specimen emendationis theoriae ordinum architectonicum*. In: *Commentarii Academiae scientiarum Petropolitanae*. T. XI, Petropoli, 1739, p. 288.
- ⁸ Szulc, Michał. *Mowa o architekturze miana na publicznym posiedzeniu Uniwersytetu ...* Wilno (?), 1801, s. B.
- ⁹ M. Šulco veikale daugelis asmenvardžių ir vietovardžių sulenkinti, kai kurie paskelbti su korektūros klaidomis, architektų pavardės vienur nurodytos su vardais, kitur – be jų. Šioje lentelėje asmenvardžiai pateikti šiuolaikine originalo forma, prirašyti žinomi architektų vardai. Vietovardžiai sulietuvinti. Neatpažinti tikriniai vardai pažymėti klausukais, jų rašyba nepakeista.
- ¹⁰ Ten pat, s. B₁.
- ¹¹ Ten pat, s. C₁.
- ¹² Ten pat, s. D.
- ¹³ Ten pat, s. D₂.

¹⁴ Ten pat, s. D₃.

¹⁵ Levandauskas, Vytautas. *Działalność architektoniczno-oświatowa Michała Pełki-Polińskiego na Litwie*. In: *Przegląd wschodni*. Warszawa, 2001, t. VII, zeszyt 4 (28), s. 1285–1292.

¹⁶ Poliński, Michał. *Notaty bibliograficzne: architektura, drogi bite i bruki, drogi żelazne, mosty, gnomonika, astronomja i astrologja*. VUB RS, f.2, b. DC 191, l. 33.

¹⁷ Čerbulėnas, Klemensas. *Profesorius Mykolo Šulco darbai*. In: *Lietuvos TSR architektūros klausimai*. T. V(III). Vilnius: Mokslas, 1978, p. 92.

¹⁸ Sierakowski, Sebastian. *Architektura obejmująca wszelki gatunek murowania i budowania*. Kraków, 1812.

¹⁹ Sniadecki, Jan. *Architektura Sebastjana Hrabi Sierakowskiego. Rozbiór krytyczny tego dzieła przez Jana Sniadeckiego*. In: *Dziennik Wileński*, 1815. T.1, s. 90–99, 182–196.

²⁰ Levandauskas, Vytautas. *Architektas Karolis Podčaszyński*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1994, p. 96–110.

²¹ Podczaszyński, Karol. *Żywoć Wawrzyńca Gucewicza, architekta i profesora architektury w Szkole Głównej Litewskiej*... In: *Dziennik Wileński*. 1823. T. III, s. 14–30.

²² Podczaszyński, Karol. *Architektura*. In: *Encyklopedia powszechna*. T. 2. Warszawa i Wilno: nakładem Aug. Emm. i Teofila Glucksbrga, 1838, s. 26–267.

²³ Ten pat, s. 265.

²⁴ Saunders, Joseph. *Wiadomości o życiu i dziełach Szymona Czechowicza*. In: *Dziennik Wileński*. 1815, nr. 12, s. 624–640.

²⁵ Saunders, Joseph. *O wpływie i użytku sztuk naśladowniczych*. In: *Pamiętnik Magnetyczny*. 1816, s. 39–49, 187–195, 298–311, 378–385.

²⁶ Ten pat, s. 46.

Vytautas LEVANDAUSKAS
Vytautas Magnus University, Kaunas

MICHAEL SCHULZ TALK ABOUT ARCHITECTURE AND VILNIUS UNIVERSITY ARCHITECTURAL SCHOOL

Key words: Michael Schulz, history of architecture, art history, Vilnius University.

Summary

The subject of this research is publication *Talk about architecture*, issued in 1801 by Vilnius University architecture professor Michael Schulz, which was made up on the basis of a public lecture. Its purpose is to examine this book in the context of art history studies carried out in Vilnius University. The majority of M. Schulz publication (about 62% of the full-text) is dedicated for a chronological consideration of the architectural history. Only architecture's relationship with other arts is described in the introduction and what sciences are necessary for the architects at the end. According to m. Schulz architectural origins started up with the constructions described in the Scripture, he paid a lot of attention to ancient Egypt. The author, being himself a creator of classicism, presents the further evolution of the architecture from pro-Greek positions – as a continuation of the ancient Greek art. He is critical of the deviations from classical architecture of the various epochs, especially of the Gothic, which he is calling “architecture without any rules”. An article *Architecture* of another architecture professor Karol Podczaszyński from Vilnius University was published in the second volume of the Glucksbergs encyclopaedia, released in Vilnius in 1838, which also presents the general overview of architecture. Attitude of both authors is essentially similar – classical, but the difference is in criticism of “negative” styles of architecture. M. Schulz was very emphatical and negative in assessment of Gothic, he considered it barbaric style, and almost did not criticise works of Baroque. On the contrary, though K. Podczaszyński did not consider the Gothic art forms rational, he admitted lightness of buildings, structural stability, harmonious proportions. Such tolerance was led by the entrenched romanticism, opening the way to the medieval history of architecture. K. Podczaszyński criticized Baroque architecture without mercy, called it “strangeness and madness” works. Another difference is related to the utilitarian doctrine set in Vilnius University, which fostered to go deeper into the technical constructive side of architecture than the artistic side. This is reflected in K. Podczaszyński text in which the genesis of the Greek entablature of buildings has been discussed. In the second decade of nineteenth

century Joseph Saunders' works of art criticism appeared in the period between M. Schulz and K. Podczaszyński publications. They have successfully filled a niche in the art history research activities at Vilnius University, which was formed because of War of 1812 events and other reasons. If we would recognize, that the architecture is not only science but also art, not paying attention to the utilitarian doctrine, M. Schulz should be considered as the pioneer of art historical researches not only in Lithuania, but also in a vast region of Central Europe.

Gauta 2011 03 09

Parengta spaudai 2011 10 20